

UDDEHOLMS AKTIEBOLAG

Vid 1600-talets slut sammanfördes på en hand ett antal värmländska bruksegendomar, vilka under Bengt Gustaf Geijers ledning 1720 koncentrerades till ett slags fideikommissbolag. Detta ägde bestånd fram till 1870, då rörelsens kapitalkrävande expansion fordrade en ombildning till nuvarande företagsform under namnet UDDEHOLMS AKTIEBOLAG (signatur UHB).

Förutsättningen för denna verksamhet var järnmalmsförekomsterna i Filipstads bergslag. De bränslekrävande hyttorna och järnbruken spriddes alla nordvästut i Värmland, där tillgången på skog och möjligheterna att erhalla träkol var tillräckliga. Naturligt var därvid, att man inte transporterade den tunga malmen längre än nödvändigt, d.v.s. hyttorna lokaliserades i en inre zon närmast malmfälten, medan järnbruken tvingades ut ytterligare åt nordväst (se kartan), trots att detta orsakade långa och svåra transporter av järnprodukterna. Såväl hyttor som bruk anlades helst vid mindre vattendrag, vilka kunde utnyttjas såsom kraft- och transportmedel. Dessa uppgifter är nog för att klargöra hela företagets ursprungliga beroende av de förhandenvarande naturförutsättningarna, ett beroende som sedan alltmer försvagats med den tekniska utvecklingen. Initialen härtill blev den järnväg Nordmark —Hagfors för malmtransport, som UHB år 1877 färdigställde. Samtidigt härmed övergick man delvis till stenkolsdrift vid masugnarna, och dessa två faktorer möjliggjorde en rationalisering därhän att ett nytt järnverk med masugnar kunde byggas i Hagfors, varefter de fyra äldre i bruk varande hyttorna nedlades, så att Hagfors fr.o.m. 1916 blev UHB:s enda plats för tackjärnsframställning. Av de 10 järnbruk, som fanns 1860, har samtliga nedlagts utom Munkfors, dit i gengäld hela driften koncentrerats jämsides med det nytillkomna Hagforsverket.

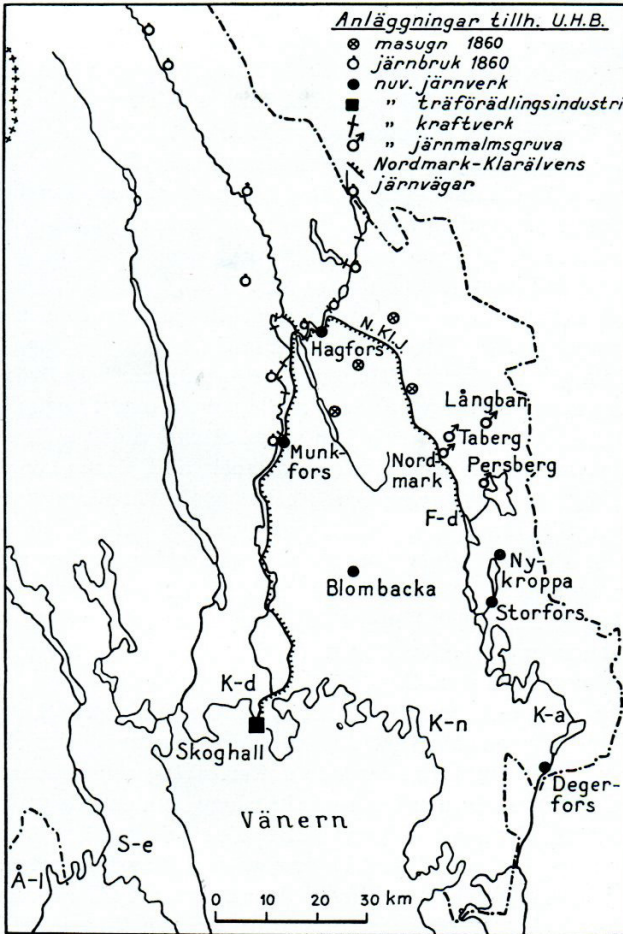
Just som skogen i minskad grad behövdes för träkolning, utvecklades massaindustrien och erbjöd goda avsättningsvillkor för virket. UHB:s stora skogstillgångar ledde på så vis in företaget även på träindustriens område, och idag spelar järn och trä ungefär lika roll i verksamheten, ehuru de bägge grenarna har föga med varandra att göra. Träindustrien har även den efter en ursprungligen ganska spridd lokalisering rationaliserats därhän, att så mycket som möjligt koncentrerats till Skoghall, d.v.s. den punkt där Klarälvens flottled och bolagets järnväg avbrytes och ersättes med fartygstransport. Utvecklingen kan utläsas ur följande tablå över byggnads- resp. nedläggningsår för

de olika anläggningarna (för Sulfit AB Göta är det inköpsår, som avses):

<i>Årås</i> sulfittfabrik (nära Hagfors)	1894—1914
<i>Stjern</i> sulfatfabrik »	1890—1918
<i>Munkfors</i> sågverk	1829—1914
Göta sulfittfabrik (<i>Lilla Edet</i>)	1945—
<i>Skoghalls</i> sulfittfabrik	1917—
<i>Skoghalls</i> sulfatfabrik	1919—
<i>Skoghalls</i> sågverk (1855)	1914—
<i>Skoghalls</i> elektrokemiska fabrik	1917—
<i>Skoghalls</i> pappersbruk	1930—

Ett storföretag av UHB:s typ måste i avsevärd utsträckning taga råvaruförsörjning, transporter m.m. i egna händer för att försäkra sig om en i möjligaste mån störningsfri och lönande drift. Väsentlig härvidlag har den redan omtalade järnvägen från Filipstads bergslag till Hagfors varit. Sedan man måst uppge hoppet om att genom kanalisering få Klarälven farbar för genomgående skeppsfart, vidarebyggdes järnvägen under åren 1890—1904 från Hagfors förbi Munkfors till Karlstad (se kartan). Sträckan Karlstad—Skoghall tillkom först 1915 i samband med Skoghallsverkens anläggande. Så tidigt som 1921 var huvudlinjen elektrifierad, men tyvärr nedsattes banans värde av att den är smalspårig, vilket försvårar samtrafiken med SJ:s i Karlstad, Deje och Filipstad anslutande normalspårnät. Under namn av Nordmark—Klarälvens Järnvägar drives trafiken såsom ett av UHB helägt dotterföretag löpande från råvarukälla (malmfälten) via förädlingsverken, Hagfors och Munkfors, till utskeppningshamnen för färdigprodukter. Man bör observera, att Hagfors och Munkfors »ligger i rätt ordning» utmed banan i det Munkfors med sitt stora kallvalsverk sysselsättes med kvalitetsbearbetning av de järnhalvfabrikat, som framställs i Hagfors. I Skoghall förfogar bolaget över egen hamn och driver även rederirörelse med fartyg speciellt avpassade för att med största möjliga last kunna passera genom Trollhätte kanals slussar. Inte ens sedan produkterna nått främmande hamn överlåter UHB dem som regel i andras händer, utan i nio olika länder finnes speciella försäljningsbolag, vars uppgift är att distribuera moderföretagets alster. Inom Sverige skötes försäljningen av AB Uddeholmsagenturen med kontor i sex olika städer.

Den vertikala företagsintegration vi här följt framåt har även utvecklat bakåt mot råvarukällorna. Sålunda mötte företaget det ganska plötsliga behovet av elektrisk kraft i elektrohyttor, för järnvägsdrift,

m.m. genom att bygga ut en rad kraftstationer i Klarälven och dess biflöden, så att koncernen trots en förbrukning nästan lika stor som Stockholms stads inte bara är självförsörjande utan även säljer kraft till bl.a. Wasa Spisbrödsfabrik i Filipstad och till Karlstads stad. På liknande sätt har det ständigt ökade virkesbehovet för rationell drift av UHB:s träindustrier lett till förvärv av skogsmark, så att bolaget nu äger en markareal större än Blekinges yta. 17 gårdar med 1.200 ha åker

hör till skogen med påföljd att lantbruk drives som en speciell verksamhetsgren. — Redan 1750 förvärvade Uddeholm Tabergs malmgruva samtidigt med andelar i Nordmark och Finnmosse gruvor. I Persbergs Grufve AB erhöll UHB aktiemajoritet först i och med köpet 1918 av Nykroppa järnverk och Storfors rörverk. Åren 1930 resp. 1939 förvärvades Blombacka AB (tillverkar ställinor) och Degerfors järnverk (producerar billigt handelsjärn). Dessa senare transaktioner kan betecknas såsom horisontell integration och går som regel ut på att ersätta dyrbar konkurrensdrift med rationaliserad specialtillverkning på varje plats. I vissa fall kan det t.o.m. vara fördelaktigt att inköpa en rörelse för att sedan kunna nedlägga densamma. Ett exempel är den av UHB 1945 övertagna sulfittfabriken Göta i Lilla Edet, vilken ej har tillräckliga egna skogar (belägna i Värmland) för kontinuerlig drift året runt, varför man inom UHB önskat dess nedläggande med Skoghallsverken som ersättare. Emellertid måste i en sådan situation också förutom den rent ekonomiska sidan av saken även de sociala följderna beaktas. Järnets och skogens exploatering i det glesbebyggda Värmland har tvingat UHB att samtidigt med industrierna bygga upp hela samhällen med bostäder åt sina anställda. Denna verksamhet avspeglar sig bl.a. i dotterföretag sådana som Storfors Egnahems AB och Degerfors Egnahems AB m.fl. Efter hand som tätorterna växer, söker de i egen regi övertaga dessa uppgifter, medan man på andra håll fortfarande måste lita till Bolaget med stort B.

Det är i regel ganska svårt att skönja konturerna på ett så stort företag som UHB, ty en avsevärd del av verksamheten döljer sig under namn av mer eller mindre beroende dotterföretag och andelar i främmande bolag. Detta är den ekonomiska sidan av den integration, som ovan beskrivits. I vissa fall har UHB inköpt och helt övertagit andra rörelser, vilket t.ex. skett med Nykroppa- och Storforsverken (A). I andra fall har man inte gått längre, än att sedan UHB förvärvat hela aktiestocken i ett dotterföretag detta utarrenderats till moderföretaget, vilket sedan förordnat dotterbolaget som kommissionär i syfte att omhändera driften (B). Nästa kategori är de helägda dotterföretagen, vilka skötes självständigt, ehuru de givetvis ekonomiskt är helt beroende av moderbolaget (C). Övriga dotterföretag är sådana, vari moderbolaget inte äger alla aktier men likväl har aktiemajoritet eller på annat vis har avgörandet i sin hand (D). De sålunda nämnda kategorierna utgör Uddeholmskoncernen. Därtill kommer de smärre aktieinnehav UHB har i ett 20-tal andra verksamheter. Sammanlagt har Uddeholmsbolaget aktier för nominellt 30 milj. kr. i andra företag,

medan det egna kapitalet efter åtskilliga nyemissioner utgöres av 103 milj. kr. (förutom utländska tillgångar). Ehuru dessa siffror ej är direkt jämförbara bl.a. emedan UHB:s aktieinnehav är nedskrivet till ett obetydligt värde, visar de dock hurusom en avsevärd del av företagets intresse ligger utanför själva moderbolaget.

(A) Nykroppa järnverk
Storfors rörverk	(C) Degerfors Järnverks Aktiebolag
Pumaprodukter AB (hårdmetall)
Kohlsäters Kraftaktiebolag
Nordmark-Klarälvens Järnvägs AB
Klarälvsdalens Biltrafikaktiebolag
Aktiebolaget Centraltrafik
Aktiebolaget Dömleskogar
Aktiebolaget Finshytteskogar
Kohlsäters Aktiebolag (skog)
Niklasdams Aktiebolag (skog)
Storfors Egnahems Aktiebolag
Aktiebolaget Sabena
(+9 olika försäljningsbolag)
(B) Blombacka Aktiebolag
Grufveaktiebolaget Långban
Sulfitaktiebolaget Göta	
(D) Persbergs Grufve Aktiebolag
Tuolluvaara Gruvaktiebolag
AB Tuolluvaara Järnsvampverk
Aktiebolaget Träkol
AB Persbergs Sprängämnesfabrik
Skagerbrunns Semesterhems AB	

Slutligen frågar man sig vem som äger aktierna i Uddeholms Aktiebolag. Någon huvudintressent kan inte anges, utan andelarna är ganska jämnt utspridda på en mångfald händer, huvudsakligen privatpersoner.

Stillastående är lika med tillbakagång i industrivärlden, och därför är UHB ständigt igång med nya projekt. För tillfället (1952) är man sålunda ifärd med att bygga ett järnsvampverk i Persberg för 11,5 milj. kr. Avsikten härmed är att i viss mån slippa från framställningen av elektroträkolstackjärn, vilket p.g.a. höga träkolspriser ställer sig dyrbart. Bara för att kompensera värdeminskningen i form av förslitning och åldrande av anläggningarna kräves en årlig investering av 20 à 25 milj. kr. inom Uddeholms Aktiebolag.

Inklusive de helägda dotterbolagen hade UHB under 1951 i medeltal ca 14.000 anställda, varav 12.000 arbetare. Huvudkontoret ligger märkligt nog inte i anslutning till någon av de nuvarande industrierna utan är sedan gammalt inrymt i Uddeholms herrgård några kilometer sydväst om Hagfors.

– Ifall man kastar ännu en blick på kartan och ser till utbredningen av de i bruk varande anläggningarna, finner man, att de sist tillkomna enheterna helt faller utanför UHB:s klassiska arbetsdistrikt. Utanför kartområdet ligger dessutom den förut omtalade sulfitfabriken i Lilla Edet, en hårdmetallfabrik i Spånga intill Stockholm och ett magnetit-malmfält i Tuolluvaara (Kiruna). Denna utspridning visar, att sedan man löst transport- och energiöverföringsproblemen, är det i hög grad

rent ekonomiska förhållanden som avgör lokaliseringen av de olika enheterna i ett större företag.

KÄLLOR

Artiklar i »Vi Uddeholmare» och »Uddeholmaren» 1945—1952 av Nils Danielsen,
Gunnar Arpi m.fl.
Uddeholmskoncernens årsredovisning 1951.

LENNART AMÉÉN.